

Evalueren als instrument

Een kritische bespreking van het
Eindverslag van de Commissie
Programma-Evaluatie*

1 Inleiding

Evaluatie-onderzoek dient als bron van empirische gegevens een onafhankelijke positie in te nemen. Alleen dan is het een onmisbaar instrument in een "verwetenschappelijkte beschaving waarin gezagsargumenten aan kracht hebben ingeboet" (C. P. E., 1992, p. 103). Hiermee is een hoofdzaak van de boodschap samengevat, zoals de Commissie Programma-Evaluatie (C. P. E.) die heeft verwoord in het in oktober 1992 verschenen Eindverslag.

De onderstaande bijdrage is bedoeld als een kritische reflectie op de activiteiten van de C. P. E. We zullen nagaan in hoeverre de commissie er in is geslaagd onderzoek te stimuleren, dat op zich uiterst nuttig is maar om financiële of andere redenen vaak achterwege blijft. We volgen daarbij de tekst van het Eindverslag bestaande uit een verslag van activiteiten en een slotdocument. Het laatste vormt als bijlage een apart onderdeel met als titel "Slotdocument van de Commissie programma-evaluatie. Uitnodiging tot evaluatie-onderzoek". Hoewel we de gehele tekst aan de orde stellen, zullen de meeste opmerkingen het slotdocument betreffen.

We gaan als volgt te werk. In paragraaf 2 spreken we over de instelling, samenstelling en doelstellingen van de commissie. Tevens geven we een overzicht van de activiteiten. In de volgende paragrafen maken we een aantal kritische kanttekeningen. We nemen daarbij al dan niet letterlijk geciteerde uitspraken van de commissie als uitgangspunt.

* Met dank aan N. A. J. Lagerweij en E. Roelofs voor hun kritische kanttekeningen bij een eerdere versie.

De commissie bespreekt programma-evaluatie in algemene zin, dus niet in relatie met bepaalde maatschappelijke deelgebieden, zoals onderwijs of gezondheidszorg. In paragraaf 3 gaan we in op de betekenis van een veldspecifieke benadering. Evaluatie-onderzoek bestaat nog niet lang. De begripsvorming met betrekking tot theoretische inzichten is nog volop in ontwikkeling. In paragraaf 4 komen de bijdragen van de commissie op dit terrein aan de orde.

Evalueren is niet vanzelfsprekend. Er bestaan tal van redenen om er niet toe over te gaan. De bereidheid om te luisteren naar wat de empirie te melden heeft, is niet altijd even groot. Zeker niet wanneer de kwaliteit van een produkt in het geding is. In paragraaf 5 bespreken we de obstakels, zoals gesignaleerd door de commissie. Het slotdocument is expliciet gericht op het stimuleren van toekomstig evaluatie-onderzoek. In paragraaf 6, de slotparagraaf, houden we ons bezig met de vraag hoe groot we de invloed van de activiteiten van de commissie moeten inschatten.

2 Ondersteuning als hoofdtaak

De C. P. E is in 1986 ingesteld door de toenmalige minister van Onderwijs en Wetenschappen drs. W. J. Deetman. Aanleidingen waren de in 1984 verschenen nota Gedrags- en Maatschappijwetenschappen, waarin programma-evaluatie wordt aangewezen als stimuleringsgebied voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek en de motie Den Ouden-Dekkers (Tweede Kamer, vergaderjaar 1984-1985. 18161, nr. 6) met het verzoek aan de regering expliciet geld te reserveren voor programma-evaluatie. De commissie heeft gefunctioneerd van 1 mei 1986 tot 1 januari 1992. Voorzitter was prof. dr. W. K. B. Hofstee, secretaris dr. J. A. Laros. De overige leden waren hoogleraren uit diverse disciplines en een drietal waarnemers vanuit het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. De commissie beschikte over een eigen secretariaat.

In het werkplan van de C. P. E. is het doel in brede termen geformuleerd. Gesproken wordt over het verbeteren van de infrastructuur voor onderzoek naar effecten van overheids-beleid. Kernactiviteiten binnen evalueren betreffen

het meten van effecten en het aan de hand van bepaalde criteria vaststellen in hoeverre effecten gewenst en in voldoende mate aanwezig zijn. Gezien de doelformulering had de commissie tot taak de mogelijkheden voor het evaluerend toetsen van overheidsmaatregelen te bevorderen. Blijkbaar werd evaluatie-onderzoek gezien als (onmisbaar?) instrument voor effectieve beleidsvoering. In dat opzicht sloot de commissie aan bij inzichten, die in de jaren tachtig in bredere kring leefden en die ook doorschemeren in de aanleidingen die tot de instelling van de commissie hebben geleid.

De C.P.E heeft op verschillende wijzen evaluatie-onderzoek ondersteund en bevordert:

- 62 onderzoeksaanvragen zijn op kwaliteit beoordeeld; van 27 is de subsidieaanvraag gehonoreerd, 35 zijn afgewezen;
- 25 aanvragen voor het verrichten van inventarisaties en het maken van overzichtsstudies werden ontvangen; 13 aanvragen zijn gehonoreerd, 12 afgewezen;
- 3 postdoctorale opleidingen en 1 postacademische cursus zijn financieel ondersteund ten aanzien van organisatorische overhead, zoals coördinatie en administratie;
- 4 conferenties en 3 studiedagen zijn gesubsidieerd;
- 7 publikaties zijn betaald; van 1986 tot 1990 zijn jaarlijks prijzen ter beschikking gesteld voor de beste Nederlandse publikaties op het gebied van programma-evaluatie; 6 studiereizen zijn financieel ondersteund.

De activiteiten van de commissie waren niet alleen gedifferentieerd, ze hadden ook betrekking op inhoudelijk verschillende werkterreinen. In de 27 gesubsidieerde onderzoeksprojecten komen vraagstukken aan de orde met betrekking tot het milieu, maatschappelijke problemen, wetgeving, onderwijs, gemeentebeleid, het functioneren van de overheid en de (medische) hulpverlening aan individuen. Ter verduidelijking geven we enkele voorbeelden. Wat betreft het milieu is onderzoek verricht naar de effectiviteit van schadevergoedingsregelingen op grond van de Wet inzake de luchtverontreiniging. Ten dienste van het onderwijs zijn onder andere effecten van computerprogramma's als hulpmiddel bij leesonderwijs onderzocht en is onderzoek verricht naar de invloed van een aantal verschillende denk-

richtingen voor de concreet na te streven vormgeving van het Onderwijsvoorrrangsbeleid op school- en klasniveau. Wat betreft maatschappelijke problemen is nagegaan in hoeverre een verschillende benadering wenselijk is van allochtone en autochtone randgroepjongeren.

Eenzelfde bonte, inhoudelijke verscheidenheid treffen we aan bij de inventarisaties en overzichtsstudies. Voorbeelden van onderwerpen hierbij zijn: bestuurskundige reorganisatie, nationale en Europese regelgeving, aidsbestrijding en ook aspecten van werkterreinen die we noemden bij de projecten, zoals milieu en wetgeving. In het postdoctorale onderwijs worden onderwerpen behandeld met betrekking tot het evalueren van beleid en onderwijs. Hetzelfde geldt voor de conferenties en studiedagen.

De C.P.E. heeft gefunctioneerd als instantie voor het verdelen van beschikbaar gestelde gelden. Het werk dat in verband hiermee is verricht, kan van grote betekenis zijn voor het toekomstig evaluatie-onderzoek. Onder de projecten zijn voorbeelden met een heldere probleemstelling, een methodologisch verantwoord aanpak en een directe invloed op het beleid in de vorm van gerealiseerde bijstellingen. We mogen aannemen dat de C.P.E. als beoordelende instantie in kwalitatief opzicht het nodige heeft bijgedragen. Goede voorbeelden zetten aan tot navolging, zeker wanneer blijkt dat ze invloed hebben. Inventarisaties, studiedagen, postacademische opleidingen en studiereizen verhogen de know-how. De betekenis hiervan zal ieder die ook maar enigszins met de problematiek op de hoogte is, onmiddellijk duidelijk zijn.

De C.P.E. functioneerde binnen het kader van een algemeen beleid, geïnitieerd door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en betrekking hebbend op evaluatie-onderzoek in brede zin. Daarbinnen past een aanpak van de problematiek die de grenzen van specifieke werkterreinen overstijgt. De commissie voelde zich hierbij thuis. In de beginfase is door enkele leden zelfs gesproken over een vergroting van de diversiteit van de binnen haar gelederen vertegenwoordigde disciplines. Met name het ontbreken van een economisch gezichtspunt werd betreurd. Naar de opvatting van de commissie is evalueren in beginsel kosten/batenanalyse.

Een belangrijk uitgangspunt daarbij is de onafhankelijkheid van de onderzoeker.

3 Evalueren als veldspecifieke activiteit

Het veralgemeniseren van de problematiek heeft binnen een beleidscontext nut. Nochtans zijn er ook schaduwkanten. We vragen ons af of de commissie hiervoor voldoende oog heeft gehad.

Aan programma-evaluatie binnen een bepaald werktein zijn behalve vraagstukken van algemene aard ook veldspecifieke problemen te onderscheiden. Deze laatste hangen samen met de wijze waarop het programma tot stand komt en de wijze waarop het binnen een gegeven context functioneert. De commissie besteedt impliciet aandacht aan dit punt bij opmerkingen over evaluatie van wetgeving. Op bladzijde 110 staat: "Als van betrokkenen redelijkerwijs slechts een inspanningsverplichting en geen resultaatsverplichting (laat staan een effectiviteitsverplichting) kan worden verlangd, met name in situaties waarin uitkomsten in belangrijke mate van anderen afhankelijk zijn, is inspectie de adequaatere vorm van evaluatie of beoordeling en zijn andere vormen unfair en eventueel improductief". Een dergelijke uitspraak betreffende een bepaald soort produkt (i.c. een wet) en een specifieke evaluatiemethode (i.c. inspectie) is van toepassing in een juridische context. Wetgeving is bedoeld om richting te geven aan het menselijke handelen en niet om in details voor te schrijven. Bij beleidsmaatregelen voor het oplossen van maatschappelijke problemen (bijvoorbeeld het terugdringen van drugsverslaving) of het gebruik van onderwijsprogramma's in scholen liggen de zaken in dit opzicht anders.

In de beide laatste gevallen gaat het om doelgerichte maatregelen, die op grond van overwegend rationele overwegingen tot stand komen. Een dergelijke overeenkomst betekent overigens niet dat evalueren ook op dezelfde wijze kan verlopen. Onderwijsprogramma's moeten leerlingen *uitnodigen* om tot leerprestaties te komen. De aanwijzingen voor leraar en leerlingen kunnen tot op een grote graad van nauwkeurigheid uitgewerkt zijn. Beleidsmaatregelen gericht op het oplossen van maatschap-

pelijke problemen kunnen in sommige gevallen bestaan uit *dwingende voorschriften*. Ook is het mogelijk dat de probleemgroep, bijvoorbeeld randgroepjongeren, niet zelf wordt benaderd, maar dat het gaat om verbetering van leefomstandigheden. Effecten zijn in het laatste geval meestal pas op *langere termijn* vast te stellen. Deze en dergelijke kenmerken van specifieke onderzoeksterreinen hebben consequenties voor de wijze waarop programma-evaluatie dient te worden aangepakt. Aan deze problematiek besteedt de C.P.E. nagenoeg geen aandacht.

De commissie had tot taak evaluatieonderzoek te stimuleren. Stimuleren vraagt om het uitdragen van ideeën die herkenbaar zijn. Algemene uitspraken, zoals de reductie van evalueren tot kosten/batenanalyse, gelden niet op dezelfde wijze voor diverse werkteinren. Als nuancering achterwege blijft kunnen weerstanden worden opgeroepen, die leiden tot het achteloos terzijde schuiven van de boodschap als geheel. In een overleg met de Stuurgroep Kwaliteit van Onderwijs (SKO) is de commissie meer in de richting van de evaluatie-praktijk opgeschoven. In een aanvullende notitie wordt onder andere de aanbeveling gedaan voor een experimentele invoering van een evaluatiehandleiding met betrekking tot beleidsnota's. Het voorbeeld maakt duidelijk dat stimuleren van evaluatie-onderzoek ook om een veldspecifieke benadering vraagt. Aanzetten daartoe had de commissie kunnen geven. Dat is nauwelijks gebeurd.

4 Begripsverheldering: een gemiste kans

In het voorwoord merkt de commissie op dat het begrip 'programma-evaluatie' een springerige grootheid is. In het Slotdocument (p. 106) lezen we (enigszins aangepast): "Verheldering van begrippen kan een niet te onderschatten bijdrage leveren aan de communicatie tussen de diverse instanties die bij evaluatie zijn betrokken, zoals op de voorgrond de opdrachtgever en de onderzoeker en op de achtergrond de beleidsmaker, het wetenschappelijk forum en het publiek". Het ligt voor de hand om te verwachten dat de commissie ten aanzien van begripsverheldering het voortouw zou nemen. De

kans voor uitzuivering van begrippen was uniek. De noodzaak was, gezien het springerige karakter van het meest centrale begrip, aanwezig. De taakinvulling liet de nodige ruimte. Er werd gewerkt vanuit een positie, waarvan de mogelijke invloed niet is te onderschatten.

De mogelijkheden zijn slechts ten dele benut. Een *systematische* toelichting op een aantal basale begrippen ontbreekt. Onderlinge verbanden worden niet duidelijk, doordat de achtergronden van bepaalde vraagstukken niet aan bod komen. Enkele (te) summere aanzetten vinden we in het slotdocument (p. 105). Theoretische inzichten van elders worden verwaarloosd. We geven enkele voorbeelden, waarbij we onderdelen vanuit de evaluatietheorie, zoals die ontwikkeld is binnen de onderwijskunde, als vergelijkingspunt hanteren.

Binnen de onderwijskunde is sinds de jaren zestig een gedachtenvorming tot stand gekomen met betrekking tot soorten van evaluatieonderzoek (o.a. De Corte, Geerlings, Lagerweij, Peters & Vandenbergh, 1981, p. 349 e.v.; Van den Berg, Terwel & Wierstra, 1993). Ingegaan wordt op functies, aanpak en problemen. De commissie laat niet blijken hiervan op de hoogte te zijn. In de bespreking van *Een verkennings- en overzichtstudie op het terrein van milieubeleid* (p. 46/47) wordt opgemerkt dat neveneffecten van beleid onvoldoende aandacht krijgen. Op bladzijde 105 lezen we: "Geëxpliciteerde doelen kunnen een onafhankelijke effect-evaluatie in de weg staan doordat de aandacht te zeer wordt gericht op het concrete resultaat dat de beleidsmaker zelf heeft beoogd". In de onderwijskundige evaluatietheorie is in verband met deze problematiek het begrip *goalfree evaluation* (Scriven, 1972) ingevoerd. De mogelijkheden en beperkingen hiervan zijn bekend, maar komen in het rapport niet ter sprake.

Het begrip programma-evaluatie komt in het slotdocument aan de orde. Het verrassende voorstel wordt gedaan de term af te schaffen en te vervangen door alleen evaluatie. De reden daarvoor is de volgende. In het Engels (Evaluation Research Society Standards Committee, 1982) bestaan naast en tegenover 'program evaluation' de termen 'personnel evaluation', 'product evaluation' en 'proposal evaluation'. Met andere woorden, in het Engels wordt het

object van onderzoek steeds aangegeven. In het Nederlands is dat niet het geval, omdat volgens de commissie in de genoemde samenstellingen de term evaluatie niet gebruikelijk is. Zo spreken wij niet over personeelsevaluatie maar over personeelsbeoordeling. De term productevaluatie (De Corte e.a., 1981) is echter al geruime tijd gangbaar. Als tegenstelling fungeert vaak de term procesevaluatie, die de commissie overigens zelf ook gebruikt (p. 110). De argumentatie van de commissie is niet valide. Ook hier wreekt zich het onvoldoende op de hoogte zijn van bij evaluatie-onderzoek gemaakte onderscheidingen en de daarbij passende terminologie. Het vervangen van programma-evaluatie door alleen evaluatie werkt eerder verwarrend dan verhelderend.

Effecten van programma's worden gemeten aan de hand van indicatoren. Op bladzijde 111 van het Slotdocument merkt de commissie op, dat indicatoren nooit dekkend kunnen zijn voor de uiteindelijk intrinsieke doelstellingen van een programma of beleid. Hier wordt impliciet(!) verwezen naar het probleem van het operationaliseren van doelstellingen, waarover met name De Groot (1986) op indringende wijze heeft geschreven. Tot zover kunnen we de gedachten goed volgen. Wat daarna komt is echter discutabel. Opgemerkt wordt dat als evaluatie een meer beoordelend karakter heeft (is anders mogelijk?), er consequenties zijn voor personen van wie het werk wordt geëvalueerd. Als beoordeling van het programma echter centraal staat, dan zou het bovengenoemde bezwaar vervallen. We vragen ons af of het scheiden van het beoordelen van zaken en personen zinvol is. Achter ieder product staat de ontwerper. Iedere zakelijke kritiek heeft ook persoonlijke consequenties. De beoordeling mag echter nooit betrekking hebben op de persoonlijke inzet maar alleen op de *kwaliteit* van producten die naar best vermogen zijn ontworpen.

De C.P.E heeft steun verleend aan het tot stand komen van een rapport met betrekking tot de basisconceptie van een gemeenschappelijke, tweejarige postdoctorale beroepsopleiding aan vijf universiteiten. Een basisconceptie is gebaseerd op kennis en inzichten omtrent de activiteit waarvoor wordt opgeleid. Over de *achtergrondideeën* van waaruit de commissie in dit opzicht heeft gewerkt, staat echter niets

vermeld. De indruk ontstaat dat alleen in organisatorische zin en op het financiële vlak ondersteuning is verleend.

Het theoretisch gehalte van het eindverslag is naar onze mening te gering. De gedachten blijven te veel aan de oppervlakte. Een gevolg hiervan is dat de communicatie tussen diverse instanties die bij evaluatie-onderzoek zijn betrokken, slechts in beperkt mate wordt gestimuleerd.

5 Obstakels voor evalueren

De geuite kritiek geldt het minst voor het slotdocument. Zoals we al eerder opmerkten vinden we daar theoretische aanzetten in de goede richting, zij het summier en onvolledig uitgewerkt. Bovendien zijn bij een aantal uitspraken vraagtekens op hun plaats.

In de inleiding van het Slotdocument stelt de commissie dat zij zich voornamelijk maar niet alleen heeft bezig gehouden met het beoordelen van onderzoeksaanvragen en coördineren. "Daarnaast heeft de commissie in de loop van haar werkzaamheden ervaring, kennis en inzicht opgedaan over factoren bij potentiële opdrachtgevers en onderzoekers die de totstandkoming van goed evaluatie-onderzoek verhinderen. In dit slotdocument wil de commissie verslag doen van deze nevenopbrengst van haar activiteiten, in de hoop dat het een bijdrage kan zijn voor het gesprek tussen opdrachtgevers en onderzoekers". Een dergelijke uitspraak wekt verwachtingen en nodigt uit tot verder lezen.

In een eerste paragraaf komen obstakels voor evaluatie aan de orde. De samenwerking tussen beleidsmakers en onderzoekers verloopt niet steeds soepel. Er zijn wederzijdse verwijten, zoals het alleen maar oog hebben voor welgevallige uitkomsten in de richting van de eerste groep en het nastreven van methodologische hoogstandjes naar de tweede groep toe. Een meer fundamentele opmerking is de volgende. Evaluatie betekent in het samenspel tussen beleidsmakers, uitvoerders (o.a. leraren of ambtenaren) de doelgroep en politieke partijen een mogelijk *doorbreken* van machts- en belangenevenwichten (p. 102). Zo kunnen bepaalde uitkomsten vooral van nut zijn voor de oppositie. Inderdaad wordt evaluatieonder-

zoek van verschillende kanten met argusogen gevolgd. Het vindt vaak plaats in een veld van *spanningen*, opgeroepen door het zich willen handhaven van de gevestigde orde, tegenstellingen in opvattingen en diversiteit in na te streven doelstellingen.

Na het constateren van dit gegeven volgt de vraag of evaluatie noodzakelijk is. Het antwoord dat een stimuleringscommissie op deze vraag geeft is van cruciaal belang. Het vormt een basis voor argumenten voor onderzoek in de toekomst. De C. P. E. geeft een genuanceerd, echter niet in alle opzichten overtuigend antwoord. Enerzijds wordt gewezen op het recht van de staatsburger om te weten of gemaakte materiële en immateriële kosten opwegen tegen de baten. Anderzijds pleit de commissie voor een zekere reserve met betrekking tot het toepassen van programma-evaluatie. De motivering van het laatste komt op het volgende neer. Evalueren is een vorm van doelrationeel handelen. Eenzijdige nadruk op doelrationaliteit leidt tot frustratie van creatieve processen, waarin 'betrekkelijk ongecontroleerd en ongericht genereren van variëteit plaatsvindt'. Zowel bij de betekenis van de kosten/batenanalyse als de gesignaleerde gevaren voor creativiteit zijn kanttekeningen op hun plaats.

Uiteraard heeft de staatsburger het recht om te weten of gelden van de gemeenschap goed worden gebruikt. Dat is echter zeker niet de enige reden voor het belang van programma-evaluatie. Ook degene die het beleid vorm geeft (c.q. de ontwikkelaar) moet weten of gestelde doelen daadwerkelijk en op een efficiënte wijze worden bereikt. Zo niet, dan is opsporing van oorzaken gewenst, hetgeen kan leiden tot veranderingen in het programma. Op deze wijze kan programma-evaluatie een bijdrage leveren aan de verbetering van programma's. De commissie gaat aan deze belangrijke *instrumentele* functie voorbij, terwijl juist het benadrukken hiervan het inzetten van evaluatie-onderzoek in de toekomst kan bevorderen.

Evalueren is ongetwijfeld een vorm van doelrationeel handelen. De opmerkingen met betrekking tot het in gevaar brengen van creativiteit snijden echter geen hout. De fout in de redenering ontstaat door het onvoldoende maken van een onderscheid tussen ontwerpen

enerzijds en evalueren anderzijds. Beide activiteiten zijn op elkaar betrokken, maar daarom nog niet aan elkaar gelijk. Ontwerpen is naar zijn aard een *creatief* proces. Creativiteit is onmisbaar voor het vinden van wegen die leiden tot verbeteringen of vooruitgang. Binnen ontwerpprocessen hoort het zoeken naar variëteiten thuis. Evaluatie-onderzoek heeft voor het ontwerpproces een dubbele functie: als input- en context evaluatie (Stufflebeam e.a., 1972) het vergaren van basisinformatie en als output-evaluatie het meten van de kwaliteit van producten. Evalueren is gericht op het *inwinnen* van empirische informatie. Het is een activiteit met een eigen doelstelling en behoort het ontwerpen wat betreft opzet en verloop *niet te beïnvloeden*.

De C.P.E. stelt terecht dat dwang voor het bevorderen van evaluatie-onderzoek contra-productief zal werken. De commissie kiest voor een idealistisch standpunt en denkt te kunnen stimuleren door "het scheppen van omstandigheden waardoor het intrinsieke plezier in evalueren de overhand krijgt" (p. 103). Een dergelijk standpunt is realistisch noch vruchtbaar. Evalueren is geen vorm van zuiver wetenschappelijk onderzoek. Het heeft altijd een instrumentele functie die bepalend is voor de toegekende betekenis. Obstakels voor evalueren worden niet weggenomen door aan een dergelijk fundamenteel gegeven voorbij te gaan.

6 Beïnvloeding van toekomstig evaluatie-onderzoek

Het tweede hoofdstuk van het Slotdocument heeft als titel "Voorstellen voor de toekomst". Ondanks deze naamgeving komt de commissie niet toe aan het doen van voorstellen in de eigenlijke zin van het woord. Aan de orde komen zaken, zoals meta-evaluatie, het onderscheid tussen effecten op korte en lange termijn en de noodzaak van procesevaluatie om vast te stellen of het programma adequaat is uitgevoerd. Het gaat derhalve om min of meer theoretische bespiegelingen zonder directe consequenties voor de uitvoeringspraktijk. In de slotparagraaf merkt de commissie op, dat bij het overleg herhaaldelijk de vraag aan de orde is geweest of een stimuleringscommissie niet zou moeten eindigen met aanbevelingen. De

discussie heeft niet tot de gewenste resultaten geleid.

Er is eenzijdig gewerkt vanuit een 'ivoren beleidstoren'. Binnen dit kader is ongetwijfeld goed werk verricht. De ideeën zijn echter te weinig toegesneden op de specifieke veldproblematiek. Een meer concrete handreiking bijvoorbeeld in de vorm van wetenschappelijke regels en richtlijnen voor programma-evaluaties zou wenselijk geweest zijn. De commissie merkt op dat vanuit het Wetenschapsbeleid hierom is gevraagd. Ook deze suggestie heeft echter niet tot concrete resultaten geleid.

Het eindverslag van de C.P.E. stelt in dit opzicht teleur. Een theoretisch beter onderbouwde en naar het veld toe concreter uitgewerkte opbrengst hadden we liever gezien. Er is nu geen sprake van een document, waarnaar in de toekomst veelvuldig zal worden verwezen. De communicatie tussen belanghebbenden is slechts in beperkte mate bevorderd. Het eindverslag geeft wel een goed overzicht van hoogwaardig evaluatie-onderzoek aan het eind van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig. Het bevorderen en financieren van onderzoek vormden de hoofdtaak van de commissie. De verslaggeving toont aan dat deze taak met grote deskundigheid is uitgevoerd.

H. A. M. Franssen, Universiteit Utrecht

Literatuur

- Berg, G. van den, Terwel, J., Wierstra, R. F. A. Evaluatie van leergangen. In W. J. Nijhof, H. A. M. Franssen, W. Th. J. G. Hoeben, R. G. M. Wolbert (red.) (1993). *Handboek Curriculum, Modellen Theorieën Technologieën* (pp. 371-391). Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Commissie Programma Evaluatie (1992). *Eindverslag Commissie Programma Evaluatie*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
- Corte, E. De, Geerligts, G. J., Lagerweij, N. A. J., Peters, J. J., Vandenbergh, R. (1981). *Beknopte Didaxologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Evaluation Research Society Standards Committee (1982). Evaluation research society standards for program evaluation. In *Standards for Evaluation Practice, New Directions for Program Evaluation*. nr 15, San Francisco: Jossey Bass.

Groot, A. D. de (1986). *Begrip van evalueren*. Den Haag: Vuga.

Scriven, M. (1972). Pros and cons about goal-free evaluation. *Education Comment*, 3, 1-4.

Stufflebeam, D. I., Foley, W. J., Gephart, W. J., Guba, E. G., Hammond, R. I., Merriman, H. O., Provus, M. M. (1972). *Educational Evaluation & Decision Making*. Bloomington Indiana: Phi Delta Kappa.